

ESZMÉNY ÉS POLITIKA A HÁBORÚ ELŐTTI HÍD MŰVELŐDÉSÉBEN

VAJDA GÁBOR

„Beszélni kezdek. Kultúrunka. Olvasás. Könyv. Lapok. Hogyan szervezzük meg?... Az emberek hallgatnak. Merően néznek rám. Kultúrunka? — villan át az agyamon —, tulajdonképpen miért is beszéllek én itt kultúrunkáról, mikor munka kellene, rendes megélhetést, kenyeret adó munka: Nem nevelés az, hogy most erről beszéljek? Én hibáztam el, vagy nem hibázták-e el már mások előttem?”

Mayer Ottmár

A háború előtti *Híd* folyóirat nem tartozik szellemtudományunk elhanyagolt területei közé. Elsősorban annak köszönheti népszerűségét, hogy a felszabadulás után megújult formában konkrét lehetőségei szerint tudatosíthatta önnön (az egyedi jelentőségen messze túlmutató) hagyományait. Először az egykori alapítók, illetve főmunkatársak emlékezettek meg róla, főleg évfordulók alkalmával, hitelesen, de nosztalgiaiával átítatott hangon. Léway Endre, Kek Zsigmond, Laták István, Lőrinc Péter és Malusev Cvetko visszaemlékezései a későbbi tudományos kutatásokat alapozhatták meg.¹ Munkájuk először Bori Imre által folytatódott 1965-ben,² majd 1974-ben, a Hungarológiai Intézet szervezésében ölthetett rendszeres formát a vizsgálódás. Mészáros Sándor, Pató Imre, Rehák László, Gerold László, Lőrinc Péter, Bányai János, Pastyik László, Gaál György valamint e sorok írója egy-egy szempontból, vagy esetleg nagy általánosságban, de adatokra támaszkodva tárta fel a folyóirat születésének, fejlődésének és betiltásának belső, illetve külső összefüggéseit.³ Elmondták, hogyan került mind szorosabb és termékenyítőbb kapcsolatba a Jugoszláv Kommunista Párttal, s ezzel párhuzamosan valóságkutatási programját, olvasótáborának kiszélesedését is felmérték.

¹ *Híd*, 1945. 1—2. sz.; 3. sz.; 1951. 8. sz.; 1954. 5—6. sz.

² A háború előtti *Híd*. H, 1965. 3. sz.

³ HITK, 1974. dec. 21. sz.

Szóltak irodalmáraink következetes szocialista realista elkötelezettségéről, szociografikus módszeréről, az osztályharc feladatainak maradéktalan vállalásairól. A népnevelés céljainak megfelelően kiadott könyveiket szintén felsorolták, és történelemszemléletüket kifejező témáikat is értékelték. Két évvel később Pató Inre könyv formában kiadott repertóriummal tette teljesebbé a régi *Híd* iránt érdeklődők ismereteit. Bosnyák István viszont 1977-ben a *Híd*-ban összegezi az addigi kutatás eredményeit.

Azt sem hagyták háttérben, hogy polgári fogantatású kisebbségi művelődéskonceptió volt az, ami a *Híd*-ban az indulás évtizedének utolsó negyedében az osztályharc igényéig mélyült. Mivel azonban elsősorban az utóbbi (önmagában és következményeiben) érdekelte őket, értékfogalmaik belső összefüggéseivel, a munkatársaknak kultúrához való alkotó viszonyulásával már alig foglalkoztak; nem egészen véletlenül, hiszen az egykori pártfeladatoknak megfelelően, a *Híd* programja a harmincas évek második felében az elavultnak, a kártékonynak a lerombolását, megsemmisítését vállalta. Cselekvése, szükségyszerűsége ellenére, tehát csak a szó tágabb értelmében tekinthető alkotómunkának. Következésképp munkatársainak művelődéskonceptióját sem kizárólag abból ismerhetjük meg, amit tettek, hanem inkább abból, amit hiányoltak, amit bírálataikból kiolvashatunk.

Az értékösszefüggésekre azonban akkor derülhet igazán fény, amennyiben a kezdetektől, illetve a születéstől indulunk ki, annál is inkább, mert a *Híd* tejlődését ma, annak korhelyzettel való kapcsolatában, szervesnek és a kimutatható fázisok ellenére egyenes vonalúnak látjuk. Azért, mert — miként Lőrinc Péter állítja: — „Nagyon jóakarátú, nagyon jóhízemű, haladószellemű, amolyan narodnyiki utópizmusban tételgyő csoport indította meg akkoriban a *Hídat*. Idealisták voltak, a csoport tagjai nem tudtak az osztályharcról, túlon túl nagy kizárólagos jelentőséget tulajdonítottak az észnek, tudásnak, belátásnak és ezzel egyszerűen persze az értelmiségiek rétegének is és úgy gondolták, együtt van a helye mind az ifjúságnak és az értelmiségi ifjak feladata, hogy elvegyülve a nép közé tudást adjanak annak.”⁴

A háború előtti *Híd* munkatársainak értékfelfogása és ennek megfelelő művelődéskonceptiója a haladás érdekeitől és körülményeitől függően alakult. Nem Pallasz Athénéként pattant elő a lehető legszélsebb fronton vállalt átütő cselekvésprogram, hanem belső tényezőök (a munkatársnak szellemi érése és kicserélődése), valamint külső erőök (a megsemmisülésének veszélyét elszántan elhárítani igyekvő munkásmozgalom) hatásának következményeként fokozatosan alakult ki.

Kezdetben a *Hídat* kulturalizmus jellemezte. Természetesen nemcsak azért, mert a tudást és az ízlést akarta magasabb színvonalra emelni,

⁴ Tizenöt éves a *Híd*. H, 1951. 8. sz. 457. p.

vagy mert a délszlávokkal való baráti kapcsolatok kiépítésén munkálkodott, hiszen a legtöbb folyóiratnak hasonló a főcélja. A kulturalizmus a korai polgárság egyik főgondolatának átvételében nyilvánult meg — a mi viszonyaink közepette érthetően, a világhelyzetet nézve azonban anakronizmusként. Arról van szó, hogy a *Híd* az első számától kezdve, tehát 1934 májusától két évig a szellemtől, a felvilágosodástól, a tudásmennyiség felhalmozásától várta a jugoszláviában élő magyarság életszínvonalának feljavulását és sorainak megszerveződését. A több szerzőtől származó cikkek tanúsága szerint az elképzelt művelődési folyamat nem a tájjelleg megszüntetését eredményezte volna, hiszen — miként az köztudott is — az Európa-szerte felerősödő népiesség törekvése, valamint az évtized elején nálunk rendkívül népszerű Szenteleky-konceptió eleve a vidéki jellemzők felkutatásának, megőrzésének programját adta. A törekvés azonban nehezen áthidalható belső ellentmondást is tartalmaz: lenyegében ugyanis a legkorszerűbb ismeretek birtokbavétele, a tudományba vetett bizalom korlátlanúsága ellentétben van az ugyanakkor nyíltan hirdetett kisebbségi politikával, melynek értelmében az anyaországtól elszakad magyarságnak a nemzeti egység megőrzése, az önálló létforma kialakítása a legsürgősebb feladata. Az nyíltságra, az általános emberi kultúra elfogadására kötelez; ez viszont a vidék egyedi jellegzetességeinek felkutatásában és ápolásában találja meg célját. A kozmopolitizmusnak, valamint a provincializmusnak a kettőssége határozza meg tehát a *Híd* első két évfolyamának szellemi arculatát. Elvértve felbukkan ugyan a szintézisre törekvés igénye, mint például a Szentelekyre emlékező Tóth Bagi Istvánnál,⁵ aki szerint a kisebbségben élő magyarság is mutathat fel „általános kulturális értéket”, de leginkább ellentét van a cikkek fogalomvilága között, aszerint, hogy az egyedi tájjelleg vagy pedig az általános és korszerű emberi igények kerülnek a figyelem középpontjába.

A kezdeti világnézeti megoldatlanságot természetesnek tartjuk, hiszen legelőször fel kellett vonultatni a lehetőségeket ahhoz, hogy folyamatosan sor kerülhessen a választásra, meghatározott értékcsoporthoz melletti elkötelezettségre. Az indulás eklekticizmusa egyfelől a pozitivistáknak a evolúcionizmust,⁶ a marxizmussal szembeni érdeklődést⁷ és a keresztény liberalizmust,⁸ másfelől pedig a népkultúrához való misztikus vonzódást,⁹ a vidék értékeinek kultuszát,¹⁰ sőt a csak intuitívan megközelíthető költői titkok tisztelétét is tartalmazza.

⁵ Szenteleky Kornél és a fiatalok. *H.*, 1934. 5. sz. 21—22. p.

⁶ Vö. Takács Zoltán: A gép, az ember és a válság. *H.*, 1934. 4. sz. 15—16. p.

⁷ Vö. L. E.: Danas (Ma). *H.*, 1934. 1. sz. 30—31. p. — Csuzdi Viktor: Az utópiákról. *H.*, 1935. 3. sz. 16—19. p.

⁸ Vö. Déry Géza: A szociális kérdés megoldása. *H.*, 1934. 4. sz. 12—14. p.

⁹ Vö. Donáth György (Kun Szabó György): Induljanak el a vajdasági regös ifjak. *H.*, 1934. 1. sz. 8—9. p.

¹⁰ Vö. Csepella József: Lokálpatriotizmus. *H.*, 1934. 8. sz. 7—9. p.

A nép a kultúra időtlen forrását, a romlatlan erkölcsiség ideáját képviselte a tanácstalan fiatal emberek előtt, akik saját jobbik énjüket vetítették az általuk nem kellőképpen ismert földmunkások életformájára. Így aztán a kultúrmorfológia igénye nem lehet több osztálytartalomtól elválasztott idillikus formalizmusnál. „Megfelelnek arról, hogy a kultúra az a dal, amelyet a szekér oldalán dalol a béres, az a tánc, amelyet a játszótéren járnak a legények, lányok, az a bot, amelyet a juhász az erdőszélen kifarag s az a sokezer közmondás, amelyben a világ legmélyebb filozófiája, legbámulatosabb lelkiismerete, a legszilárdabb életrealitása megnyilvánul” — olvashatjuk Kun Szabó György vita-indító programjavaslatában.¹¹ Ha azonban tekintetbe vesszük Kolozsi Tibor és Tóth Bagi István válaszcikkét,¹² majd pedig Laták Istvánnak egy évvel későbbi falukutató javaslatát¹³ és a legelső társadalmi osztály missziójáról formált véleményét,¹⁴ akkor, ha hungarocentrikusnak találjuk is a *Híd* első két évfolyamát, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond szelleme mellett Adv társadalomképe is egyenrangú ihletője.¹⁵ Ez pedig azt jelenti, hogy a folyóirat e korszakának liberalizmusa a jobb- és baloldali véleményét egyaránt méltányolta, anélkül, hogy a humanizmus általánosságának szféráját elhagyva meghatározott világnézetnek megfelelő módszerek mellett kötelezte volna el magát.

Ez az elvont humanizmus konkrétan a békeeszményben nyilvánul meg, ami nem függetleníthető a már említett kulturalizmusnak evolucionista elgondolásától. Egyelőre nincs abszolút igazság, ám minden jóhiszemű ember meggyőződése tartalmaz valami jót, s végül is magasabb rendű szintézis összegeződik a bizonytalanságok korának részgazságaiból. Ennek érdekében a *Híd* fiataljai elutasítják a nemzedéki lázadást, nem hisznek ugyanis benne, hogy a zavaros világhelyzetben és az elmaradott kisebbségi viszonyok közepette máról holnapra minőségi újdonsággal lephetik meg azokat, akik nemhogy olvasni, de még írni is alig tudnak. A kor realizmushoz szoktatja azokat, akik a résen állást választják: a Híd-mozgalom elkötelezettjei szorgalmas, becsületos, haladó tanítványok. Vitakultúrájuk abban ma is példamutató, hogy elvkeresésük méltóságára nem vet árnyékot személyeskedés. Noha egyikük szerint az öregek „elfoglalták s megszállva tartják az élet jelentősebb pontjait, sőt az életnek még kisebb igények számára fenntartott helyeit is”, mégis jóindulattal kéri őket a fiatalokkal szembeni méltányosságra.¹⁶ A jelen válságából a

¹¹ Donáth György: i. m.

¹² Hozzászólás. H, 1934. 2. sz. 18—19. p.; A fiatalok közvéleményének kialakulása. H, 1934. 3. sz. 1—3. p.

¹³ Csuzdi Viktor: Falu-, községmonográfiák⁰ készítése. H, 1935. 4. sz. 6—8. p.

¹⁴ Csuzdi Viktor: Az utópiákról. H, 1935. 3. sz. 16—19. p.

¹⁵ Vö. Szentgyörgyi László (Dániel György): A jövő felé. H, 1934. 2. sz. 1—2. p.

¹⁶ Galambos J.: Az öregek és fiatalok ellentéte. H, 1934. 4. sz. 17—18. p.

nemzedékek termékeny együttműködése, a jóindulatú kritika, az okok elfogulatlan kivizsgálása látszik a legbiztosabb kiútnak.¹⁷

E magatartást a kisebbségtudat strukturálja, melynek ideológiáját Senteleky Kornél teremtette meg, ti.: „Az ún. kisebbségi ideológia elutasítja a politikai szervezkedéssel megvalósítható egység gondolatát, sőt úgy tartja, hogy politikai eszközökkel az egység meg sem valósítható, mivel az eleve ellentmond ennek a »szellemiségben« létrehozandó egységnek, s mivel osztályérdekeket is kifejezésre juttat.”¹⁸ A nemzeti agályok — mert hát lényegében a nacionalizmusnak jóindulatú: önvédelemből fakadó és történelmileg igazolt formájáról van szó — az erkölcsi megújulásnak adnak előnyt a szervezkedést lehetetlenné tevő, elszíntelenedéshez, beolvadáshoz vezető osztályelkötelezettségű forradalmasodással szemben. Az induló *Híd* szellemében a többségi nemzettel teremtendő művelődési kapcsolatok egymástól viszonylag távoli pontokat hidalnak át. A közeledés, a barátkozás szükségletét inkább a létérdek, mint a belső igény parancsolja. Az akkulturáció folyamata ellenőrizendő, hiszen a tájjellegnek, a nemzeti eidosz különös formájának máról-holnapra nyomra veszhet, amennyiben nem ápolják kellő gondnal. Emiatt a kisebbségi művelődési szervezetekre és a falukutatásra rendkívüli szerep hárul. Amennyire a középosztály közönyének eloszlatása vár rájuk, legalább annyira a népművészeti értékvédelem a hivatásuk. A művelődési rendezvények úr és szolga, hivatalnok és munkás egységét példázzák; e verticalizmusban nincs hely az idegen ajkúak számára.

Lassanként azonban a nemzeti kultúra gyökereinek nemzetközi volta is terítékre kerül. Laták István Nagy Lajos *Kisekunhalomjára* hivatkozó írása óvatos határozottsággal szegül szembe az első *Híd*-számokban jelentkező irracionalista népkultusszal: „... a magyar kultúra annyiban sajátos, amennyiben új létfeltételeinek megfelelően az európai termelésformába olvadva, a szláv, germán és latin hatás alatt azzá lett, ami. Az ázsiai nomád barbár kultúra elveszett az új életfeltételek összhatásában, de mégis speciálisan magyar kultúra...”¹⁹ Ez az elfogulatlan művelődésszemlélet ellenpontozza azt az egyoldalúságot, amit kezdetben a kisebbségi fiatalok szorongó tájékozatlanságában „a magyar faj szeretete és egy új magyar életforma kialakításának vágya” eredményezett.²⁰

Laták István szempontjai természetesen csak az elmélyültebb és szélesebb körű valóságismeretek megszerzése során, falukutatás közben érvényesülhettek maradéktalanul. Az új nemzedéknek az idősebbektől késsen kapott ismereteket, de főleg előítéleteket tapasztalati úton szerzett

¹⁷ Vö. Meditator (Faragó Imre):⁸ Krízis és átértékelés. H, 1934. 5. sz. 9—11. p.

¹⁸ Szelei István: A magyar kultúra útjai Jugoszláviában. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983. 40—41. p.

¹⁹ Csuzdi Viktor: Falu-, községmonográfiák készítése. H, 1935. 4. sz. 8. p.

²⁰ Szentgyörgyi László (Dániel György): i. m.

tudással kellett felváltania. A folyóiratban bekövetkezett szemléleti változás tehát nem pusztán a külső körülmények kényszerének vagy egyszerűen a szerkesztőcserének a következménye volt, hanem annak a felismerésnek is, hogy a gondolatok elhasználódnak, kiürülnek, a magatartás pedig elavul és megmerevedik, amennyiben az életben kifejtett tevékenység sikere nem tölti fel új tartalommal, nem tűz ki új célokat.

A *Híd* folyóirat szemlélete azért kényszerült gyors fejlődésre, mert a valósággal való szembesítés folyamatában egyre inkább nyilvánvaló lett a koncepciónak formalizmusból, naivitásból eredő hatástalansága. Tartalmatlan ugyanis a tehetségek felkarolása és az azonos ajkúak művelődési rendezvényeire korlátozódó cselekvésprogram. „Mit akarunk? Ez a legfontosabb kérdés. Azt, hogy biztosítsuk a magyar ifjúság kulturális fejlődését. Hogy módot adjunk a magyar ifjúság erőinek, tehetségeinek kifejtésére” — írja Tóth Bagi István.²¹ A kivételes egyéniségek kiemelkedő képességébe vetett hit a magyar kisebbség középosztályának közönye és durva műveletlensége ellen irányul, nincs köze az életszínvonal szociális vonatkozásaihoz. A haladás belső megigazulás útján látszik megvalósíthatónak. „Népünk mai gazdasági helyzete szigorúan megköveteli, hogy társadalmunkat alkotó s főleg *irányító elemeinek* (kiszűrés — L. E.) munkálkodása morális legyen” — hirdeti Lévy Endre.²² Szándék szerint a nagy egyéniség igénye az üres arisztokratizmusnak az ellentéte: polgári derekasság, a lángelme öntudatos szerénysége. Ez a gondolat vezérli Lévy Endrét, aki már 1934-ben vezér után kiált, a két évvel későbbi szerkesztőcserét anticipálva.²³ A léha szélhámosséggal, a dilettáns zsenikultusszal a tanulás és az önképzés szükségletét, tehát az élet vállalását szegezik szembe, és a „sajtókuli” Adyra, valamint Petőfire, a szorgalmas korrektorra is hivatkoznak.²⁴ Noha egyre inkább az értelmi megismerés irányában tájékozódnak, igazságérzetük indulatokat is termel,²⁵ csak hogy ezek a visszhangtalanság miatt, a polgári korlátokat ledöntő cselekvéskoncepció hiányában is demagóg közhelyekként válhatnak a fejlődés kerékkötőivé, ha a szerkesztő Lévy Endre végül is nem a *Híd* balra irányításában találta volna meg a kiutat folyóirata elszigeteltségéből.²⁶ Azonban „a tulajdonképpeni átszervezés, a lapnak a

²¹ A jugoszláviai magyar ifjúság kulturális feladatai. H, 1935. 4. sz. 1—5. p.

²² Ember és társadalom. H, 1935. 10. sz. 2. p.

²³ Írók és olvasók. H. 1934. 6. sz. 1—3. p.

²⁴ Vö. Almádi Antal (Lacák István): A művész is élje az életet. H, 1934. 6. sz. 21—23. p. Kovács Sz. Zoltán: Gondolatok a képzőművészetről. II, 1934. 5. sz. 17—19. p.

²⁵ „Nem tűrhetünk parazitákat, akik abból élnek, hogy másokat egy egész életre a taposómalomba küldenek...” Rácz Sz. György: A munka joga. H, 1934. 7. sz. 9—11. p.

²⁶ Vö. Lévy Endre: Terhes örökség. Forum Kiadó, Újvidék, 1980., 245—255. p.

haladó erők kezébe való átmentése gyakorlatilag 1935 elején indult meg és a következő év tavaszára lényegében be is fejeződött”.²⁷

Vitáik a királyi diktatúra bevezetését követő években, az illegális pártmunka újjászervezésének idején, csak elvétve hagyhatják el a kulturális fogalomkörét, s csak óvatosan foglalhatnak állást az osztályharcra kapcsolatban. Így például, mikor Tóth Bagi István megcsömörlik a korábban többek között általa is hangoztatott művelődési elvektől és a „gazdasági szervezkedés” ügyét hozzá képest elsődlegesnek véli, akkor csak óvatos javaslatot tehet a munkanélküliek helyzetének enyhítésére.²⁸

A tisztázódás, az egyértelmű erkölcsi és világszemléleti magatartás kialakulásának folyamata azonban feltartóztathatatlan volt. Nem érthetünk tehát egyet Szeli Istvánnal abban, hogy „Laták István, Thurzó Lajos és az ún. »szociális irodalom« egyéb képviselőinek megfigyeléseit azonos előjelűnek mondhatjuk a polgári irodalom ténymegállapításaival, melynek sommás kifejezését Szenteleky fogalmazza meg az *Akácok alatt* című novella-antológia előszavában”.²⁹ Az érintettek ténszemléletét tudniillik a társadalom megváltoztatására irányuló törekvésük értékelte át a Szentelekyékével ellenkező előjelre. Az utóbbi később kezdte az maga sajátos adatgyűjtését a Latákénál. Thurzó Lajosról pedig Bori Imre is azt írja, hogy „írói munkássága valójában annak a vonalnak a folytatása, amelyet a mozgalmi sajtó zentai munkásai képviseltek a húszas években”.³⁰ S talán az a meghatározás sem a legszerencsésebb, melynek értelmében „lapos szociológiai empirizmussal összetévesztett marxizmus akadályozta önismeretünk kibontakozását és történelmi tapasztalatainak érvényre jutását, így a magunk világának szabatosabb körvonalazását s a magyar kultúra összképében elfoglalt helyünk pontosabb megfogalmazását is”.³¹ A „szociológiai empirizmus” nem összetévesztés eredményeként született a marxizmusból, hanem annak belátásából, hogy az óriási társadalmi egyenlőtlenségek és a nekivadult nacionalizmusok korában a nyomorkutatás és az osztályszerep-tudatosítás a legalapvetőbb feladat mindaddig, míg a történelmi és a társadalmi körülmények nem változnak meg lényegesen a munkásság javára.³² Hogy az üldözöttek közepette a Híd munkatársainak olykor nyelvépolásra és nem kizárólag szociológiai érdekű műbírálatra is futotta az idejéből, az csak annak a jele, hogy a forradalmi stratégiát nem tévesztették össze a marxizmus lénye-

²⁷ Pató Imre: A Híd megalakulása és története (1934—1941). HITK, 1974. dec. 21. sz. 86. p.

²⁸ Vö. Hozzászólás Csepella József „Lokális kultúrpolitika” című írásához. H, 1935. 11. sz. 16—18. p.

²⁹ I. m. 22. p.

³⁰ A jugoszláviai magyar irodalom története. Forum, Újvidék, 1968. 258. p.

³¹ I. m. 99. p.

³² Vö. tanulmányunk mottójával Kalmár István (Mayer Ottmár): Foldmunkások között. H, 1939. 1—2. sz. 11—13. p.

gével. Hogy az általuk művelt irodalom esztétikai szempontból többnyire igénytelen, azt többé-kevésbé saját maguk is tudták, ámde azt is, hogy marxistákká nem a napi politika és az adott osztályviszonyok fölé emelkedve lesznek, hanem taktikát vállaló aktív részvétellel, felelősséget tanúsítva egy későbbi történelmi idő differenciáltabb marxista szempontjaival szemben. Szeli egyébként idézi is Latáknak a *Tovább* folyóiratban közölt írását, amelyben némileg közhelyes megfogalmazásban adja tudtára az általa fenntartással fogadott vezérnek (Szentelekynek), hogy: „Mi egy szebb emberi jövőért harcolunk, egy olyan társadalomért, amelyben mindenki egyformán élvezheti a kultúra áldásos hatását, s ahol a dolgozók akarata lesz az irányadó.”³³ Ha Latáknak nagyobb tehetsége és kevésbé érzékeny lelkiismerete lett volna, akkor ma bizonyára többet olvasnánk, de marxista osztályelőtelezettségét sem tarthatnánk egyértelműen becsületesnek. Hogy a háború előtti *Híd* munkatársait tudatos etika, nem pedig beszűkült látókör vezérelte, az Mayer Ottmárnak a cikkéből is kiderül: „Eppen a materializmus és a baloldaliság az, ami elszegényedő magyar tömegeink sorsának vállalására kötelez minden itteni gondolkodó agyat. E sorsvállalás nem engedi, hogy idealista könnyedséggel kibújjunk társadalmi helyzetünk, a korunk diktálta kötelesek alól, még kevésbé, hogy a gazdaságilag és szellemileg már amúgy is agyonnyomott parasztjainkat félrevezessük.”³⁴

A *Híd* egykori forradalmárától nem kérhetjük számon a nemzetiségi művelődéskonceptió mai mélységét, ám: annál inkább megalapozását. Hogy feladatuk magaslatán voltak, arra többek között Lőbl Iván véleménye is bizonyoság: „A dilettantizmus ellen már annyit beszéltek, hogy annak kritizálását már nem is tartjuk feladatunknak. Akik csak a dilettantizmust látják és nem látják a »dilettantizmus« hátterét, a szomorú analfabétizmust, a kultúrából való szomorú számkivetettséget és azt a környezetet, ahonnan maguk a »dilettánsok« is regrutálódtak, azok nem is láthatják a kérdés lényegét és csak az ágakat nyesegetik, holott a tőben van a baj.” 1937-ben írta le e sorokat a későbbi mártír³⁵, s ezzel annak a négy évig tartó munkának a tartalmát jellemezte, melynek során a *Híd* munkatársai az anyagi kultúráért való jogokért vívták harcukat a fasizáló polgárság demagógiája ellen. Ha volt is tehetségük és felkészültségük az elmélkedéshez, a jól értelmezett feladat gyakorlatiassága tette őket; ellenségei voltak a doktrinárságnak. Célkitűzésüknek megfelelő mindennapi forradalmi tevékenységük tehát eleve és magától értetődően tartalmazta a kisebbségi kultúrának nemzetiségivé való alakítását. A többségi nemzet kommunista-hoz való csatlakozás, a velük közösen vállalt stratégia nem az anyanyelvi kultúrának a feladását, hanem az

³³ I. m. 96—97. p.

³⁴ Kalmár István (Mayer Ottmár): Jobb és bal. Válasz a Népek. H, 1936. 5. sz. 4—6. p.

³⁵ Iványi János: A magyar kisebbség kultúrproblémái. H, 11. sz. 10—13. p.

elzárkózás falainak ledöntését jelentette. Hogy ennek nem színtelen nemzetköziség lett a következménye, arra az mutat rá a legegyszerűbben, hogy „sem azelőtt, sem azóta nem volt Vajdaságban még olyan színvonalas folyóirat, amely ekkora olvasótáborra tudott volna szert tenni”.³⁶

Művelődési szempontból egyik leglényegesebb különbség a *Híd* két korszaka között abban van, hogy míg az indulás éveiben a múlt értékeinek megőrzésén, a hagyománytiszteleten volt a főhangsúly, addig a világválság mélypontján, a kommunista elkötelezettség csak a múlttal való egyre türelmetlenebb leszámolásban lát kiutat. Ha az első két évfolyamban számos cikk óva int türelemre, a fiataloknak az öregek iránti kötelező tiszteletére, akkor a népvédelmi érdekből harcra, ellentamadásra kényszerülő mozgalom egyre türelmetlenebbül fürkészi a jövőt, kipellengetve a hanis prófétákat. Atlasz János például határozottan tiszteletlen egy jóindulatú kispolgár úr iránt, akit írásában Dr. Szekeresnek nevez.³⁷ A riportban a folyóirat munkatársainak módszerére jellemző tárgyilagosság iróniával, finom gúnnnyal mosódik össze. Ennek éle az önzésében rövidlátó ember konformizmusa, áligazsága ellen irányul. Dr. Szekeres jóindulata és békés munkálkodásra, önképzésre buzdító tanácsa azért ellenszenves a riportter számára, mert ő érzi és tudja: a közelgő világháború egyre kétségtelegebbül érzékelhető ténye ostoba strucc-illúzióvá teszi azt, ami a korábbi nemzedékek előtt még valós lehetőség volt.

Négy évvel később, 1941-ben e hang még keserűbbé, türelmetlenebbé válik. Ekkor indulat lángja emészti el teljes egészében a múltat, mely tulajdonképpen a fiatal értelmiségi létét megsemmisítő vak erővel lett azonossá. Ahhoz képest, hogy milyen sok mindenen kellene felülkerekedni, olykor még a haladó hagyományok is háttérben maradnak.

... mi mások leszünk, szabadok és újak
és ha ezer lánc köt bennünket a múlthoz,
széttörjük mindet, építjük világunk,
utat törünk magunknak az úthoz!³⁸

Hogy a múlt teljes egészében elvetendő, abban az egyéni sors terhei is szerepet játszanak. Csakhát kommunista értelmiségi munkás nem hajlandó tudomásul venni a saját egyediségét: ballasztja lenne az erőfeszítéseinek, s a közösségi morál sem engedélyezi. A proletkult azonban inkább csak az ilyen, frázisokhoz közel álló indulatkitörések révén szüremlik be a háború előtti *Híd*ba. Hiába vallja tehát utólag maga Laták István is, hogy „... esztendőkön keresztül, de különösen az 1937--38-as évtől kezdve egyik főhelyet foglalja el a *Híd*ban a Szovjetunió minden-

³⁶ Lőrinc Péter: A magyarság mint a Híd szerkesztője és olvasótábor. HITK, 1974. dec. 21. sz. 114—115. p.

³⁷ Dr. Szekeres, akinek mindig igaza van. H, 1937. 10. sz. 4—7. p.

³⁸ Ezerkilencszáznegyvenegy. H, 1941. 1. sz. 32—33. p.

irányú népszerűsítése”;³⁹ hiába ébresztett a világ első szocialista államának csak nagy távolságról szemlélt példája utóbb naivnak bizonyult illúziókat, téves föltételezéseket⁴⁰ — a folyóirat művelődési alapkonceptiója, elsősorban Mayer Ottmár széles látókörének köszönhetően, a mi valós szükségietekre és lehetőségeinkre épült: nem függetlenedhetett a higgadt elemzéstől. Így tehát a jugoszláviai magyarság hagyományainak elvetése lényegében nem azonos a proletkultnak a polgári tradíciót teljességgel értéktelenné ítélt szelődésével. Nálunk egyáltalán nem létezett igazi középosztály, ti. „az importált iniciatívák nem teremthettek meg egy egészséges szellemi életet. Még az ébredő szellemet sem volt képes teljes egészében átvenni és magáévá tenni”.⁴¹ A művelődés felől nézve tehát nem a középosztály léte, hanem annak hiánya a probléma. S hogy ez valóban így van, azt annak az elismerése is bizonyítja, hogy a jelenben gyéren mégiscsak létező „... haladó szellemű polgári ifjúság... .. a tudás egy haladottabb fokán áll... .. mint a munkásság”.⁴² Mivel azonban a kultúra ekkor elsősorban történelmileg pontos öntudatot és osztálytudatot jelent, ezért nem a polgárság kultúrformáinak elérése volt a mozgató erő, hanem az, hogy egy sajátos, a munkásság társadalmi helyzetének és életszínvonalának megfelelő kultúrát teremtsen.⁴³ Az így értelmezett osztálykultúra létszükségletből fakad. „Ha tehát a munkás tanul, olvas és tanít, azt kényszerből, érdekből teszi. Élete rideg valóság. Egy percre sem vonhatja ki magát ez alól a valóság alól. Gondolkodása, kultúrája csakis a realitások között maradhatnak.”⁴⁴ Eszerint a kultúra a társadalmiság tudatával, a történelmi szükségszerűség tudomásulvételével, a forradalmi feladat végrehajtásához elengedhetetlen erkölcsi és szellemi készenléttel azonos; míg „a kultúra fogalma kispolgárságunknál összeházasodott a kitűnő szórakozást nyújtó ferblizés vagy egy jó magyaros dísznótoros vacsora minden velejáró kellemességével”.⁴⁵ A munkásság természetesen az ún. „kultúrdiktátorkodással” is szöges ellentétben van. Ahelyett azonban, hogy kizárná, inkább igényli a nyitottságot. Jó példa erre a *Híd* érdekeinek legtömörebb megfogalmazója. Pap Pál, aki *Ar ellen* című közismert cikkében⁴⁶ többek között a *Kalangyá*-val is egyetért az alapműveltség kérdései megoldásának sürgetésében. Hasonló toleranciát mutat Laták István is, mikor a szürrealisták vagy

³⁹ A szervező és harcra mozgósító *Híd*, H, 1954. 5—6. sz. 232. p.

⁴⁰ Vö. Iványi János (Löbl Iván): A Szovjetunió külpolitikája. H, 1939. 11. sz. 439—441. p.

⁴¹ Kalmár István (Mayer Ottmár): A vojvodinai magyar középosztály és az ifjúság. H, 1937. 5. sz. 1—7. p.

⁴² Kalmár István (Mayer Ottmár): A munkásifjúság kultúrlehetőségei. H, 1937. 1—2. sz. 6—7. p.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ H, 1938. 11. sz. 329—332. p.

a szélsőbaloldali türelmetlensége nélkül figyelmeztet a polgári magatartás és módszer avultságára,⁴⁷ vagy mikor a „vojvodinai magyar színjátszás” szerinte csupán a Pál régens herceg Színház „tervszerű munkájának utánzásával és — természetesen — sajátos célkitűzésének szem előtt tartásával fejlődhet. De Lőrinc Péter sem mondható teljességgel kizárólagosnak; mert, noha Havas Károly cikkeiben az „önmagán keresztül látást” kispolgárinak tartja is, humanizmusát és írni tudását a „következetlenség” és „szűkösség” ellenére dicséri.⁴⁸ A háború előtti *Híd* koncepciójának szélességéről azonban mégiscsak talán Mayer Ottmárnak a polgári esztétikai törekvéseket igazoló azon kitétele mond legtöbbet, mely szerint „Vojvodinai magyar irodalom talán van, és ha van — el kell ismerni az írónak, szinte Mária Terézia-korabeli testőri-irodalmi szépet akarásuk hívta életre, egy közönybe, unalomba fulladt patópálosan nemtörődöm nép közepette...”⁴⁹ Így aztán nem kell csodálkozni, ha ... nem volt tisztességes demokratikus kultúremlő, magyar forradalmi harcos, haladó szellemű író vagy más becsületes közéleti munkás, aki valamilyen módon ne került volna kapcsolatba a *Híddal*.”⁵⁰

A háború előtti *Híd* művelődésszemélyei tehát túlmutatnak fogantatásuk körülményein. Még akkor is, ha ma már annak sem érezzük szükségét, hogy az esztétikát, Lőrinc Péterhez hasonlóan,⁵¹ az objektív valóságnak tendenciózusságtól mentes feltárására szűkítsük.

A *Híd*-mozgalom szellemi irányítóinak egyetemességigénye abban az embereszményben ölt testet, melyet a háború utánról napjainkig humanizmusunk alapkövének tartunk. Ez az eszmény azért volt inkább csak idea számukra, mert — a Tanácsköztársaság egykori forradalmáraitra emlékeztetve — azt hitték: ütött az osztálytársadalom utolsó órája, következésképp magának az emberi nemnek a fennmaradása és kiteljesedése (e kettő majdnem egyet jelentett számukra) igényli az egyéni áldozatokat. Történelmi hitük tette őket bizonyos mértékben fantasztává: ugyanis nem arról van szó, mintha a saját életüket nem becsülték volna, hanem inkább arról, hogy az adott viszonyok nem nyújtottak számukra elfogadható értékeket.

Az emberiségre, a jövőre esküdtek, és ilyen értelemben kozmopoliták voltak. Hogy nem jártak fellegekben, s hogy nem akarták mindenáron másokra rákényszeríteni véleményüket, az legfőképpen bírálataik megfontoltságában és az általános humánus értékek megbecsülésében tükröződik. Az anyanyelvi oktatás szükségességéről, a magyar nyelvű mű-

⁴⁷ Vö. a *Kalanyárról* írt és névtelenül közölt cikkével. H, 1937. 5. sz. 28—29. p.

⁴⁸ Vö. L. P.: Havas Károly kétszavas cikkei. *Világkép*, 1941. 3. sz. 145—146. p.

⁴⁹ Szántó A.: Ifjú művészek kiállítása. H, 1938. 10. sz. 314—316. p.

⁵⁰ Laták István: A szervező és harcra mozgósító *Híd*. H, 1954. 5—6. sz. 231. p.

⁵¹ Vö. Tallózás. *Világkép*, 1941. 1. sz. 38—41. p.

velődés pangásáról, a színházi élet feladatairól viszonylag gyakran cikkeztek, de nem hallgatták el a szellemi felemelkedésnek a gazdasági alappal való összefonódottságát és — nem kizárólag emiatt⁵² — a többségi nemzettel való érdekazonosságot. Ezért szerepelnek a háború előtti *Híd*ban oly gyakran gazdaságpolitikai és világszemléleti témájú tanulmányok, s ennél fogva hatják át a szociológia valamint a szociográfia módszerei a vers és a próza irodalmi kifejezésformáját is. Nem tudták még, hogy a túlfeszülő értelem és az elnyomottak nevében gyakorolt diktatúra ugyanolyan irracionálisná fajulhat, mint amilyen ellen ők vetették latba erejüket.

Szépirodalmunk humanizmusa mögött a részvétel és a szolidaritás áll kategorikus imperatívusként. Amelyik szövegben az élményszerűség kap helyet, ott a nyomor megrendítő képei lázítják az olvasót: a *Híd* munkatársait a segítség szándéka a polgári társadalomnak az árnyoldala felé irányította. Az embereket, lehetőleg a jómódúakat is, a tőke, a pénz áldozataiként mutatták be. S ha van is egyoldalúság az általuk feltárt elrettentő leletekben, a későbbi történelmi események őket igazolják: ők inkább diagnosztái, mint bomlasztói voltak a nemzeti és szociális érdekelentétek által végül is szétszaggatott országnak. Előre megérezték az imperialista háborúban végpontjára jutó pusztulást, és az egyedül helyesnek bizonyuló kiútra igyekeztek rávezetni kortársaikat. Nem voltak sarlatánok, nem tetszelegtek próféta szerepben, értelmiségi létükre nem csupán vallották magukat dolgozóknak, hanem azok is voltak. Onképzésük eltökéltsége, a kiszolgáltatottakkal szembeni önzetlenségük mind a mai napig fölül nem múlt példa előttünk.

⁵² „Íróink írják rossz egyfelvonásosaikat, novelláikat és verseiket; miért nem fordítják le inkább a legértékesebb jugoszláv színdarabokat? Stanković Košana-ja, Nušić vígjátékai, Plaovićék *Víz a hegyekből* — je s a világirodalmi értékű Krleža-színdarabok felfrissítenék a magyar színpadokon a kultúrértékek kicserélésének lanyha munkáját is. Ezzel a szláv—magyar közeledést is a leghathatósabban szolgálják.” Laták István: A vojvodinai magyar színjátszás kérdéséhez. H, 1939. 7—8. sz. 263—268. p.